

KRONIEK

4e jaargang nummer 1
maart/april 1995

REDAKTIE: Redactie-adres:
Wim Visscher   De Woerd 71,
Ger de Leeuw   7824RB EMMEN

VAN HET BESTUUR

Deze Kroniek wijkt opnieuw af van voorgaande jaren. Dat is een gevolg van de gewijzigde, persoonlijke omstandigheden van onze voorzitter. In het verleden kon hij namelijk, voor wat betreft fotocopiëren en verzending van informatie naar de leden, een beroep doen op de faciliteiten binnen Aards Paradijs te Barger-Compascuum. De directie zag namelijk verbanden en mogelijkheden om samen historisch onderzoek te verrichten, waar beide organisaties mee gebaat waren. Helaas is deze mogelijkheid, door het ontslag van alle vaste medewerkers, die in dienst waren van de stichting Nationaal Veenpark, komen te vervallen, zodat wij nu aangewezen zijn op andere middelen. Over de gevolgen, die het ontbreken van museale deskundigheid binnen het Desondanks hopen we dat de inhoud naar tevredenheid is: zowel wat betreft de leesbaarheid (de kwaliteit) als ook wat betreft de inhoud (het gehalte).

Na de jaarvergadering is het bestuur tweemaal bijeen geweest. De eerste keer om met de nieuwe bestuursleden (de heren Visscher en Van Wieren) kennis te maken en hen bij te praten en om de lijnen voor de nabije toekomst uit te zetten. De tweede keer stond vooral in het teken van de realisering van de Kroniek, de vaststelling van de volgende bijeenkomst(en) en de 'installatie' van de p.r.-commissie, bestaande uit de heren M. Nicolai en W. ter Steege. Daarvoor had Minno Nicolai, als p.r.-lid al acte de presence gegeven tijdens een radio-interview voor Radio Emmen met (ons medelid) Gerrie van der Veen (7 maart).

Wat de bijeenkomsten betreft leek het ons interessant om eens enkele avonden te besteden aan het onderzoek dat een aantal leden op dit moment uitvoert. Na een kleine inventarisatie bleek ons, dat er veel deskundigheid onder de leden aanwezig is en dat er vele avonden voor en door de leden zijn te vullen! Door de aanmelding van een viertal nieuwe leden uit Nieuw Weerdinge kwam het bestuur op het idee om ook eens in de 'buitendorpen' te vergaderen en om ter plaatse te horen en eventueel te zien (voor zover men dat wil en kan) waar men zoal mee bezig is. Dat geldt met name voor Zwartemeer, Nieuw-Dordrecht en Nieuw Weerdinge. Bovendien kunnen andere leden van onze vereniging plaatselijke werkgroepen en/of verenigingen eventueel hulp verlenen bij b.v. historisch onderzoek (Gemeente-archief te Emmen) of bij het

publiceren van artikelen - mede ter voorkoming van 'versnippering'. Het bestuur zal in elk geval met de leden uit genoemde plaatsen proberen een afspraak te maken.

De bezoekers van de jaarvergadering ontvingen een 'boekje' met de lezingen van onze tweede studiedag. We kunnen U melden, dat de dissertatie van de heer G. van Vegchel inmiddels voor een breder publiek omgewerkt is en voor de prijs van f 29,50 in de boekwinkel te koop is. Het boek heet *De metamorfose van Emmen, Sociaal-historische analyse van twintig kostbare jaren, 1945-1965*. Het is een paperback van 240 pagina's.

In de Overijsselse Historische Bijdragen verscheen van de hand van ons lid Wim Visscher een artikel, getiteld *De expansieve verveners aan de Dedemsvaart en de daarmee conflicterende interprovinciale belangen*. Het artikel probeert een samenhangend beeld te geven van de ontwikkelingen van de hoogveenvervening in de 19e eeuw in Noord- en Noordoost-Overijssel.

Nog een ander lid was in de afgelopen periode actief op het gebied van publiceren. Mevr. T. van Wieren-Bosklopper immers schreef het boek *Hillechie, een leven*. Op dit boek zullen we hier niet ingaan, omdat mevr. Van Wieren op onze eerstkomende bijeenkomst over dit boek zal spreken en authentiek materiaal zal laten zien: brieven, foto's, papieren, e.d.

Tenslotte geven we hier de samenstelling van het bestuur door:

Voorzitter:	G. de Leeuw, de Woerd 71, 7824 RB Emmen
Secretaris:	H. de Jong, Kapelstraat 59, 7811 HC Emmen
Penningmeester:	A. J. Bakker, Wolverlei 6, 7815 PV Emmen
Lid:	W. Visscher, Zijtak O.Z. 7, 7833 AC Nieuw-Amsterdam
Lid:	Chr. van Wieren, Zetveld 15, 7848 CX Schoonoord

Zoals U in de aanhef hebt kunnen zien, zal de heer Visscher zich met name bezighouden met de Kroniek en de heer Van Wieren in het bijzonder met de administratie en verzending.

De p.r.-commissie bestaat uit de heren

M. Nicolai, Lienackers 38, 7824 PV Emmen
W. ter Steege, De Veenkampen 7a, 7822 GN Emmen

Met deze twee teams hopen we dit jaar bergen werk te verzetten. De p.r.-commissie bood het bestuur een uitgebreid rapport aan met veel suggesties. Dit beleidsplan vormt de basis voor de activiteiten, die we in de komende jaren willen ontwikkelen.

U hoort daar ongetwijfeld meer van!

* * * * *

DE GRAVEN AMSHOFF, EEN VERGETEN MONUMENT IN EMMEN

Wim Visscher

Op het oude kerkhof aan de Hoofdstraat te Emmen bevindt zich in blok I, rij no. 17 onder hoge beukebomen een merkwaardige verzameling op veldkeien gefundeerde monumentale grafstenen, die zich zowel wat betreft ouderdom als de daarin gegraveerde grafschriften onderscheiden van de overige zerken op die begraafplaats. Het gaat hier om het familiegraf van het predikantengeslacht Amshoff, waarvan de meeste stenen dateren uit de periode 1831-1841 en alleen al wegens hun eerbiedwaardige ouderdom vermeldenswaard zijn. Het was in die tijd op het platteland nog niet gebruikelijk om grafstenen op graven te leggen. Dit geldt zeker ook voor dit uit omstreeks 1830 daterende, van oorsprong 'boerenkerkhof'.

Voor zover valt na te gaan behoren de genoemde grafstenen tot de oudste nog bestaande grafstenen van Emmen e.o.! Opvallend is dat deze zerken, uitgezonderd een uit latere periode daterende steen, alle uit de bekende Bentheimer of Gildehauserzandsteen zijn vervaardigd. Dit is op zichzelf niet zo verwonderlijk want de groeven waaruit deze stenen werden betrokken, lagen relatief dicht bij Zuidoost-Drenthe. Omdat een steenhouwer te Emmen, als die daar toen al zou werken, bij gebrek aan opdrachten daarvan nooit de kost zal hebben kunnen verdienen, ligt het voor de hand dat de man die deze zerken bewerkte en te Emmen afleverde in het graafschap Bentheim zal hebben gewoond.

Ook de Emmer Ned. Herv. predikant ds. Johannes Petrus Amshoff en zijn vrouw Maria Christina Meiling, om welke familie het hier gaat, waren afkomstig uit het graafschap Bentheim. Ook de steenhouwer zal daar naar alle waarschijnlijkheid zijn domicilie hebben gehad. Hoewel in het graafschap Bentheim in de kerken in de Nederlandse taal werd gepreekt, was daar de dagelijkse omgangstaal Duits. Dit was ook het geval in Ulzen, de eerste gemeente van ds. Amshoff.

In 1808 werd hij predikant te Emmen. Ds. Amshoff had de gewoonte 's zondags drie keer te preken en ook nog weleens op door-de-weekse dagen. Enkele van zijn zoons, zoals de in 1791 te Ulzen geboren Hozeas Gerhardus Meiling Amshoff, traden later in de voetsporen van hun vader. Deze predikant, Hozeas G. M. Amshoff, was na enkele eerdere standplaatsen in 1823 door zijn vader in het ambt van predikant te Oud-Avereest bevestigd. Daarnaast was hij tevens als predikant aangesteld voor de hervormden in de bedelaarskolonie De Ommerschans, nabij Balkbrug. Deze functie van 'gevangenispredikant' zal wel een welkome aanvulling op zijn tractement zijn geweest. Hij wist zich als predikant bijzonder geliefd te maken. Helaas trof hem een ernstige ziekte, waardoor hij steeds meer buiten staat raakte om zijn bediening waar te nemen. Hij overleed op 24 september 1831 te Dalen. Het verhaal gaat, dat hij daar tijdens een bezoek aan zijn broer, de geneesheer Gerhardus Hozeas Amshoff, zou zijn overleden. Hij werd te Ennen begraven.

De boeren van Oud-Avereest wilden toen hun geliefde gestorven predikant met

een toepasselijk graf dicht in rijmvorm eren. Omdat het dichten niet hun sterkste kant was, zochten ze toen iemand, die deze kunst wel verstond. Die werd toen gevonden in de Markies George Anna Christiaan de Thouars, die bij zijn ouders op het landgoed 'De Grote Heest' te Heesterkante, een gehucht bij Emlichheim, woonde. Deze stond bekend als een niet onverdienstelijk (bombastisch) dichter, wiens dichtkunst al tijdens zijn functie als lid van de hofhouding bij Koning Willem I was opgevallen. Vanwege een liefdesaffaire met prinses Marianne was hij echter van het hof verwijderd. Hij nam vervolgens als officier deel aan de Tiendaagse Veldtocht tijdens de Belgische opstand in 1830/1831. Ook dit werd voor hem geen succes, want hij werd al gauw wegens ernstig drankmisbruik oneervol uit de dienst ontslagen. Sindsdien woonde hij bij zijn ouders, waar hij zijn troost trachtte te vinden in de sterke drank, die een rijke inspiratiebron voor zijn dichtader opleverde. Volgens de overlevering zou de Markies nog te bed hebben gelegen toen de boeren na een lange reis bij hem aanklopten. De Markies had echter niet veel trek om zijn bed te verlaten. Maar de boeren hadden daar wel raad mee geweten, want toen één van hen een fles jenever uit zijn jaszak haalde was de Markies snel uit zijn bed gesprongen. Onder het nemen van enkele stevige slokken van het geestrijke nat was hij toen in de kamer al dichtend op en neer gezwakt en voorzag daarmee de boeren van het gewenste grafschrift:

Niet meer geslingerd door des levens woeste baren,
Rust hier na een reis van rijk'lijk veertig jaren,
hij die te Thesing, Smilde, Ruin'wold en Avereest
getrouw in 's Heeren werk als Leeraar is geweest.

Op zijn grafsteen te Emmen is dit op 'spirituele' wijze tot stand gekomen gedicht met sierlijk, handgeschreven letters ingegraveerd met als onderschrift:

H. G. M. Amshoff.
Gest. 24 sept. 1831

Een jaar later, in 1832, stierf ook zijn moeder Mevrouw Christina Amshoff-Meiling. Zij was een dochter van een tot het christendom bekeerde joodse koopman, Mozes Meiling, wiens voornaam toen tevens was omgedoopt in Hoseas. Op haar grafsteen heeft ds. Amshoff in haar moedertaal de navolgende tekst laten aanbrengen:

Am Sterbetag dem 23 may/ 1832.
Der Theuren Gattinn/ Christine Amshoff/
geborene Meiling/ Zum Andenken von/ J. P. Amshoff/
Mag jetzt des Todes Arm
uns trennen
wir werden einst uns
wiedersch'n
Mit lautem Danke vor
Ihm steh'n

Da wo kein Tod uns trennen kann
 Stehen wir voreinst
 und beten an

[Vertaling: Ter gedachtenis aan de sterfdag, 23 mei 1832 van mijn dierbare echtgenote Christina Amshoff, geboren Meiling, door J. P. Amshoff.

Ook al scheidt ons nu de arm van de dood, wij zullen elkaar eenmaal weerzien. Met grote dank voor Hem staan. Daar waar geen dood ons kan scheiden staan wij eenmaal in aanbidding.]

Naast haar ligt haar in 1836 op tienjarige leeftijd overleden kleindochtertje, Anna Juliana Dorothea Karsten, begraven. Haar steen vermeldt het navolgende opschrift:

Sluimerend den heerlijken morgenstond
 der verwagting tegemoet
 Wij zijn in hope zalige(r) .....

[de vervolgtekst is geheel afgesleten].

Dit kind was in 1825 te Sas van Gent geboren uit het huwelijk van Lucretia Johanna Esina Amshoff en ds. Johan Antoni Karsten. Laatstgenoemde was al eerder overleden, waarna zijn weduwe met haar kinderen bij haar vader in de pastorie van Emmen was ingetrokken. Deze weduwe overleed in 1840 en haar stoffelijk overschot werd naast haar kind in het familiegraf bijgezet. Het sterk afgesleten grafschrift, voorzover nog leesbaar, luidt:

L. J. E. Karsten / geborene Amshoff /
 geboren 27 april 1799 te Ulzen /
 gestorben 18 .... 1840 te Emmen /

Hoffnung!, Hoffnung!
 Trösterinn im Leben.
 Halte, halte mich empor.
 Offne du wenn Grauen(?) mich umgeben
 mir des Zukunftslebens heiles Thor.

[Vertaling van het gedicht: Hoop!, Hoop!. troosteres in het leven. Houdt, houdt me omhoog. Opent U mij, wanneer donkere schaduwen(?) mij omgeven, de lichtende poort naar het eeuwige leven].

Net als dat bij het grafschrift van haar moeder het geval was, is ook deze in de Duitse taal gesteld. Dat is bijzonder opmerkelijk, omdat de familie Amshoff toen al meer dan 30 jaar te Emmen woonde. Moet men hieruit afleiden dat de dagelijkse omgangstaal in de Ned. Herv. pastorie het Duits was? Bewijzen zijn hiervoor niet meer te achterhalen, maar het zou heel goed mogelijk kunnen zijn. Op z'n minst heeft ds. Amshoff door de beide grafschriften in de

moedertaal te stellen, daarmee de gedachtenis aan de beide overledenen een persoonlijk tintje willen geven. Zoals eerder vermeld was ook het grafdicht op zijn zoon, ds. Hozeas G. M. Amshoff als 'levensbericht' een persoonlijk gericht aandenken. Ook spreekt uit de beide Duitse gedichtjes - in een tijd van opkomende vrijzinnigheid binnen de hervormde kerk in Nederland - de godsdienstig orthodoxe inslag van ds. P. J. Amshoff. Zijn zoon Hozeas nam hierin meer een middenpositie in, wat door zijn jarenlange betrekking aan De Ommerschans met zijn uit alle delen van het land afkomstige hervormden niet zo verwonderlijk is. Diens grafdicht is dan ook in godsdienstige zin 'neutraal'. In 1844 ging ds. Amshoff, na een predikantschap van 56 jaar, waarvan de laatste 36 jaar te Emmen, met emeritaat. Hij was toen ruim 76 jaar oud. Op oudejaarsavond hield de alom beminde grijze predikant zijn afscheidspraak, waarna hij naar het Gelderse Eibergen vertrok. Daar ging hij toen wonen bij één van zijn dochters, Anna Berendina Gesina, die met de plaatselijke hervormde predikant ds. Antoni Jan Gooszen was gehuwd. Maar voor zijn vertrek naar Eibergen had hij ook nog op bijzondere wijze afscheid genomen van het familiegraf te Emmen. Hij deed dit door bij die grafstenen een staande gedenksteen op te richten met een tekst waarmee hij zich in de de Nederlandse taal tot zijn gestorven familieleden richtte:

Rust zacht, rust zacht/
 geliefde dooden.
 Uw geest is reeds in 't vaderhuis/
 Gij zijt verlost van aard'sche nooden/
 En nu rust maar in 't vaderhuis.

Die gedenksteen staat op een toen nog ongebruikte grafruimte, precies in het midden van de hiervoor beschreven grafstenen. Dit duidt er op, dat ds. Amshoff het voornemen had daar zelf ooit begraven te worden. Hij zou nog bijna 10 jaar van zijn emeritaat genieten en overleed in 1853 te Eibergen. Hij werd evenwel niet te Emmen begraven, wat gelet op de grote reisafstand en het jaargetijde wellicht niet mogelijk bleek.

Enkele jaren eerder, in 1849, was de eerste burgemeester van Emmen, Jan Jacob Willinge, overleden. Deze was een schoonzoon van ds. J. P. Amshoff. Ook hij had een lange staat van dienst. Zijn ambtsbediening duurde net als bij zijn schoonvader het geval was, 36 jaar! Wellicht liggen hij en zijn vrouw naast de hierboven reeds beschreven grafstenen begraven, maar van een grafsteen - als deze ooit heeft bestaan - is geen spoor (meer) te vinden. Even verderop is het met een hekwerk omgeven monumentale familiegraf waar latere generaties van de familie Willinge liggen begraven, waaronder de kleindochters, de legendarische dames Willinge, van de eerste burgemeester.

De wel gehoorde uitdrukking dat de geschiedenis zich herhaalt, zij het in een andere vorm, is ook van toepassing op dit stukje Emmer kerkhistorie. Bijna een kwart eeuw na het vertrek van ds. Amshoff, werd de pastorie te Emmen weer bewoond door leden van de familie Amshoff. Dit kwam door het beroep, dat de gemeente in 1867 had uitgebracht op ds. Maurits Albrecht Gooszen te

Eibergen. Deze was een kleinzoon van ds. Amshoff en geboren uit het huwelijk van de al eerder genoemde ds. Antoni Jan Gooszen en Anna Berendina Gesina Amshoff. Tegen dit beroep was binnen de kerkelijke gemeente van Emmen veel verzet gerezen omdat de jonge ds. Gooszen 'modern' was. Hij was namelijk anders dan zijn vader en grootvader een aanhanger van de vrijzinnige, de zogenaamde Groninger richting, onder de invloed waarvan hij al tijdens zijn studententijd in Groningen was komen te staan. Smalend werden deze predikanten door de orthodoxie wel aangeduid als 'advocaten in de godgeleerdheid, die alles, wat er staat geschreven wegpleiten'. Een aantal kerkleden trachtte het beroep op ds. Gooszen van tafel te krijgen en schoof de orthodoxe predikant Nonnhebel uit Middelburg als kandidaat naar voren. Er ontwikkelde zich toen te Emmen een ware kerkstrijd, waarbij machinaties en intriges niet werden geschuwd. Zelfs met de boerhoorn werden de stemgerechtigde leden opgeroepen en ontzagen een aantal 'heerschuppen' (eigenerfde boeren) zich niet om hun pachters onder druk te zetten! Ondanks alle tumult, dat er rond zijn beroeping was ontstaan ging het beroep toch door. Bij zijn aankomst te Emmen werd hij bij de gemeentegrens opgewacht door 100 jonge lieden te paard, die hem als erewacht naar de pastorie begeleidden. Zijn bejaarde moeder verhuisde toen met hem mee naar de pastorie van Emmen. Nog in datzelfde jaar kwam zij te overlijden en werd ze begraven in het destijds al eerder door haar vader (ds. P. J. Amshoff) voor zichzelf gereserveerde graf. Haar zoon liet op haar graf toen een (thans door midden gebroken) eenvoudige hardstenen grafsteen zetten met de tekst:

Anna Berendina Gesina Amshoff/
wed. Anthony Jan Gooszen/
in leven predikant te Eibergen/
geb. 25 januari 1797 te Ulzen/
overl. 22 augustus 1867 te Emmen/
In haren Heer/
heeft zij de haren liefgehad/
tot het einde.

Met het pastoraat van ds. Gooszen, dat overigens slechts twee jaar duurde, zou voortaan de vrijzinnige koers binnen de Ned. Herv. gemeente van Emmen worden ingeslagen, die o.m. zou leiden tot de stichting van de orthodoxe zogenaamde kapelgemeente. Bijna symbolisch werd tijdens het predikantschap van ds. Gooszen het middeleeuwse kerkgebouw, waarin zijn grootvader zoveel jaren als rechtzinnige predikant was voorgegaan, afgebroken en vervangen door een 'modern' gebouw, zoals dat er nu nog staat.

Zo laat zich uit het familiegraf Amshoff op geheel eigen wijze een stukje kerkgeschiedenis lezen. Als monument is dit graf van grote cultuur-historische betekenis, als exponent van de funeraire cultuur uit die dagen. Als zodanig verdient zij zeker een beschermde status te krijgen, zoals overigens veel meer graven op dit oude, thans voor een deel als wandelpark ingerichte kerkhof. Overigens dateert de opvatting dat monumenten op begraafplaatsen beschermd

moeten worden van recente datum. In een schrijven van de toenmalige minister van WVC, L. C. Brinkman, d.d. 11 september 1985, drong deze er op aan de monumenten te inventariseren, waarbij het beleid er op gericht moet zijn deze te beschermen.

Het 'Amshoffmonument' dat nog in een redelijke staat verkeert en waarvan de onderhoudsplicht waarschijnlijk bij de Ned. Herv. gemeente berust, valt m.i. zeker onder de termen van een te beschermen monument. Ook op andere kerkhoven binnen de gemeente Emmen komen dergelijke monumenten voor. In zijn aanbevelingen stelt de minister dat bij eventuele kerkhofopruiming het beleid op behoedzame en zorgvuldige wijze dient te worden uitgevoerd. Er rust in deze dus een grote verantwoordelijkheid op de beheerders van begraafplaatsen.

Het mag daarom niet meer gebeuren, dat, zoals dit recentelijk nog het geval is geweest bij het unieke grafmonument van de bouwpastoor van Klazienaveen, Dames en zijn familie, grafmonumenten van cultuur-historische waarde 'zo maar' verdwijnen. Op dezelfde manier verdween enkele tientallen jaren geleden de grafsteen van één van de eerste Amsterdamse verveners van Nieuw-Amsterdam, een fraai stukje steenhouwerskunst, van de plaatselijke algemene begraafplaats.

Bijzonder jammer, maar men leefde toen nog in een tijd dat men zich van de waarde ervan nog niet goed bewust was.

Wellicht dat er hier bij onze eigen historische vereniging een taak ligt bij het signaleren en inventariseren van voor behoud en/of bescherming in aanmerking komende graven waarbij zij dan haar deskundigheid zou kunnen aanwenden.

BRONNEN

- * Het 'stenen archief' Amshoff, oude gegraafplaats Emmen, de laatste rustplaats van (voornamelijk) oude Emmer boerengeslachten.
- * Overleveringen m.b.t. jeneverstokerij Daman Dedemsvaart, waar Markies De Thouars een goede klant zou worden. Hij vestigde zich in 1835 voor de duur van tien jaar te Dedemsvaart, waar hij op kamers woonde.
- * Gemeente-archief Emmen: Geboorte-, huwelijks- en overlijdensacten enz., in zake familie Amshoff.
- * A. Geluk-Bleumink en J. Pool: *Je bent een deel van het verleden*, uitgave Ver. v. Chr. Nat. Basisonderwijs Emmen-Bargeres. Emmen, 1992.

*
* *
*

ENKELE NOTITIES ROND DE BEVRIJDING VAN EMMEN

Ger de Leeuw

Deze Kroniek zal omstreeks de 50-jarige herdenking van de bevrijding van Emmen uitkomen. Als historische vereniging kunnen wij uiteraard niet aan deze belangrijke episode uit 1945 voorbijgaan.

We willen dit feit hier alleen maar even aanstippen. Ten slotte hebben we het belangrijke boek *Emmen in bezettingstijd* van de hand van de historicus Gerrit Groenhuis. Dit boek is overigens nog steeds in de boekwinkel te koop! Een paar feiten willen we hier echter noemen:

Op zondag 8 april verliet de Duitse generaal Friedrich Christiaan Christiansen, de 'Wehrmachtsbefehlshaber in den Niederlanden' Emmen, in alle stilte! Hij maakte geen gebruik van de speciale trein, die voor hem gereed stond op een zijlijn van het spoorwegnet in de Weerdingerbossen. Dat rijtuig kon overigens niet in Emmen worden gestationeerd, omdat de lijn in de oorlog was opgebroken (en voor hergebruik overgebracht was naar Rusland!). De rails werd in de loop van de oorlog stukje bij beetje weer aangelegd. In april 1945 was men tot Weerdinge gekomen. Men vermoedt dat de generaal, samen met zijn broer met een vliegtuigje vertrok, vanaf het vliegveldje aan de Sparrenlaan. De bekende historicus dr. L. de Jong beweert overigens in zijn lijvige serie over *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dat hij wél met het rijtuig van de 'Cie. Internationale des Wagonlits' is vertrokken (ook de beste speurder struikelt weleens!).

Waarom deze generaal juist Emmen had uitgekozen om te bivakkeren is mij niet bekend, maar zijn aanwezigheid hier had in februari 1945 al ernstige gevolgen gehad. Op 22 februari immers bombardeerden Engelse vliegtuigen het huizenblok bij het station waar het stafkwartier van deze man was gevestigd. Het waren de gevestigde huizen van de families Schrage en Van Veen. De generaal kwam er goed af, maar er werden toen wel enkele huizen grondig verwoest en de twee zusjes Antoinette Greta en Gona Gea Scholten verloren bij die actie het leven.

Op 10 april, toen de Duitsers de adem van de geallieerden vanuit Oosterhessen in hun nek voelden, trokken ze zich haastig via Erm terug in de richting van Noordbarge. Ondertussen vonden er al gevechten plaats bij Zuidbarge, waarbij een boerderij en een schuur in vlammen opgingen, evenals het station van de Noord Ooster Lokaal Spoorlijn. Al spoedig naderden de Poolse troepen van het Canadese leger Noordbarge, waar een vuurgevecht van ongeveer een uur plaatsvond met de terugtrekkende Duitsers. De Polen beschikten over enkele tanks van 25 ton met een geschut van 76 mm. Door de schermutselingen gingen er 17 boerderijen in vlammen op, zes inwoners raakten gewond en een aantal koeien en paarden vond de dood. De brug over het Oranjekanaal was vernield, maar er werd haastig een zgn. Baileybrug aangelegd. Ondertussen werd Emmen op diezelfde dag 'officieel'

bevrijd, door de Polen, die de voorhoede vormden van het Canadese leger, waarbinnen zij opereerden. Emmenaren wilden eindelijk hun kennis van het Engels demonstreren, maar het bleek, dat ze in vloeiend Duits antwoord kregen van de Polen!

Tijdens de opmars naar Emmen gingen er in Westenesch overigens ook nogeens twee hoerderijen in vlammen op.

Een dag later bezetten de Canadezen Emmen en de bekende R. Zegering Hadders werd door de Binnenlandse Strijdkrachten als waarnemend burgemeester van Emmen geïnstalleerd. Het is ook de dag, dat Emmer-Erfscheidenveen werd bevrijd. De inwoners tilden de brug, die door de Duitsers was afgeschoven met man en macht weer op haar plaats. Op Oranjepapier verscheen een extra nummer van de Emmer Courant met een reportage van het gevecht in Noordbarge.

Op de avond van die 11e april werd er een interkerkelijke bid- en dankstond gehouden in de Ned. Herv. kerk. Op 12 april gaf de muziekvereniging EUTERPE een uitvoering in de muziekkoepeL Daarbij werd uitbundig feest gevierd. De bevrijders gingen nogeens weer op de schouders!

Op 6 april a.s. vindt de opening plaats van een tentoonstelling in het Bruggebouw over de Tweede Wereldoorlog en op 9 maart j.l. vond de opening plaats van de tentoonstelling 'Fotografie in Bezettingstijd' in het Provinciehuis te Assen. Beide tentoonstellingen zijn gratis te bezichtigen.

*****

VOETTOCHT EMMEN OVER DE GRENS (deel 1)

In de afgelopen winter is een aantal leden actief betrokken geweest bij de realisering van een wandelgids langs de grenzen van de gemeente Emmen. Op het ogenblik wordt de laatste hand gelegd aan het boekwerkje en het zal vermoedelijk begin mei verschijnen.

Onze voormalige secretaris Herma Diepenheim heeft de 'drukproeven' van de noeste arbeid bewerkt voor onze Kroniek. Omdat het een omvangrijk historisch document is geworden zal het bewerkte en ingekorte, historische deel in enkele afleveringen worden gepubliceerd. Men kan uiteraard t.z.t. ook het boekje bij (o.a.) de VVV te Emmen kopen.

Nadat Emmen beschreven is, gaat de tocht in de richting van Westenesch en men passeert daarbij de

a. EMMER- EN SCHIMMER ESCH

Hoewel Drenthe vanaf de Nieuwe Steentijd permanent bewoond is geweest, zijn de dorpen, zoals we die nu kennen in de negende eeuw ontstaan. De plaats van de nederzettingen werd bepaald door de overgang van een hoog en droog gebied naar een lage en vochtige streek. Aan de randen van het dorp, op de hogere gronden, vond men de bouwlanden, de essen, en op de waterrijke gedeelten had men de hooi-

en weilanden. Buiten de essen en de lagere delen langs de beken en riviertjes waren de grote, onontgonnen (heide-)velden, die gebruikt werden als weidegebieden voor schapen. Door een toename van de bevolking, gepaard gaande met een behoefte aan meer landbouwgronden, werden zo rond de twaalfde eeuw vanuit het 'moederdorp' dochternederzettingen gesticht, aan de overzijde van de es.

Rond de essen, die zich buiten Emmen bevinden, werden daarom een aantal 'sateliet'dorpen gerealiseerd, die zich op een bepaalde afstand rond de es bevinden, zoals Noordbarge, Zuidbarge en Westenesch. De Schimmer- en de Emmer esch worden aan de randen gemarkeerd door een aantal hunebedden, de oudste grafmonumenten in Nederland. Deze zijn gelegen rond het hoogste, natuurlijke punt van de provincie Drenthe.

Deze esgronden hebben een bol reliëf en dat komt door een eigenaardige vorm van bemesting: in de stallen werden eeuwenlang heideplaggen gebruikt, die met de (droge en natte) uitwerpselen van het vee werden verrijkt. Na intensief gebruik te zijn werden deze plaggen over de bouwgrond uitgespreid, waardoor deze gronden door de jaren heen steeds meer werden opgehoogd. Dit systeem van bemesting noemt men het potstalsysteem.

Tot in het midden van deze eeuw was het gemengde bedrijf (landbouw naast veeteelt) kenmerkend voor het esdorpenlandschap.

De Emmer-, de Schimmer- en de Noordbarger esch zijn, ondanks de ruilverkaveling, nog vrijwel volledig in hun oorspronkelijke staat.

b. WESTENESCH

Westenesch is vanuit cultuur-historisch oogpunt een waardevol esdorp en heeft de status van beschermd dorpsgezicht.

Hoogopgaande bomen en fraaie rietgedekte boerderijen vormen een schilderachtig geheel. Westenesch heeft twee brinken, waarop de straten, die deels geplaveid zijn met 'kinderkopjes' (kleine keitjes), uitkomen.

De naam Westenesch (ten westen van de es) als buurtschap, wordt voor het eerst genoemd in 1426. Vermeldenswaard is verder, dat op de goorsprake (rechtspraak) van 3 mei 1564 Westenesch genoemd wordt, toen Jan Wekinge 'toe Westenessche' veen had gehuurd van ene Hinrick Nijenhuis en er kennelijk wat problemen waren gerezen.

Op de (grootste) brink in het centrum staan o.a. walnotenbomen. Op zij van een boerderij zien we een miniem hunebedje liggen, het enige exemplaar in Nederland, dat nog in particuliere handen is.

c. HET LANDSCHAPSBOSCH

Het Landschapsbosch, in de wandeling ook wel het Schietbaanbosje genoemd en dat vroeger werd aangeduid als 't Zandtien, is een 'bosje op zand', dat tegen de oorspronkelijke eswal is opgestoven.

De naam is duidelijk: hier werden vroeger schietoefeningen gehouden, o.a. door de marechaussee van Nieuw-Amsterdam.

De bijnaam wordt terecht ontleend aan de schietbaan, die in het bosje lag. Restanten ervan (banen, kogelvangers) zijn hier en daar nog te zien.

Aan het eind van de vorige eeuw (plm. 1890) werd er officieel een hinderwetvergunning aangevraagd voor het 'afschieten van schijven', maar daarvóór was het bosje al klandestien als zodanig in gebruik.

Aan de zuidoost-rand van het bosje ligt hunebed D42, op de zogenaamde Steenkampen, een wel heel toepasselijke naam voor dit terrein. Dit hunebed is indertijd onderzocht door de bekende archeoloog prof. dr. A. E. van Giffen, die alle hunebedden van een nummer voorzag: De 'D'

staat voor Drenthe en '42' is het volgnummer (hij begon in het noorden van de provincie en nummerde zo met de klok mee). Op de plaatsen waar hij constateerde, dat stenen verdwenen waren, heeft hij markeringen, zogenaamde 'plomben' aangebracht, zodat men een indruk krijgt hoe dit hunebed er vroeger uitzag. Het blijft evenwel een skelet van wat het eens geweest is: een hunebed zat oorspronkelijk onder een heuvel, met een open ingang, die zich altijd aan de zuidkant bevond. Bij hunebed D42 zijn de kuilen van de ingangspartij wel terug gevonden. Daarom hoort dit graf ook tot de zogenaamde ganggraven en dat wil zeggen, dat de ingang een smalle gang is geweest, gemarkeerd door twee paar poortzijstenen, waarop een poortdeksteen rustte. Vanaf deze ingang was een krans van stenen rondom het hunebed aangebracht, die helaas geheel verdwenen is. Er zijn nu nog vier dekstenen van de eigenlijke grafkamer aanwezig. De plomben geven aan, dat er in elk geval twaalf stenen verdwenen zijn, evenals de 'stopstenen', die ter opvulling tussen de grote keien waren opgetast. Vooral deze kleinere stenen zijn vroeger door de hoeren gebruikt om de landweggetjes te verharderen. Misschien zijn de grotere wel gebruikt voor de bouw van de zware Romaanse kerktoren van Emmen, die uit het eind van de twaalfde eeuw dateert. Maar op de es, direkt ten zuiden van het 'langgraf' op de Schimmer esch, zijn ook verkleuringen gevonden van geheel verdwenen hunebedden (opgegraven in het midden van de tachtiger jaren) zodat ook hiervan gebruik zou kunnen zijn gemaakt! Overigens kunnen het heel goed gewone 'zwerfkeien' zijn geweest, waar Drenthe mee bezaaid was.

Hunebedden zijn onze vroegste begraafplaatsen, zo'n 5000 jaar oud. De doden kregen o.a. trechtervormige bekertjes mee, waarschijnlijk met voedsel. Naar de vorm van die bekertjes spreekt men ook wel van de Trechterbekerkultuur. Deze bekertjes waren versierd met diep ingekraste lijnen, die soms met wit beenderpoeder waren opgevuld. De bouwers van deze megalithen (mega = groot en lithos = steen) en de makers van dit

'diepsteekaardewerk' waren de eerste boeren in Drenthe.

d. HET VALTHERBOSCH

We slaan een stukje over en komen dan in het Valtherbosch terecht, waar aan de westelijke rand (De Pandiek) het drinkwaterwinningsgebied ligt.

De oudste kern van het Valtherbosch is het hakhout van Valthe. Het is te herkennen aan de vele en zware eiken. In het najaar groeien er bijzondere zwammen, zoals heksenmelk en beukenrussula.

In het oostelijk deel bevindt zich een groot aantal grafheuvels. De gewoonte om de doden onder heuvels te begraven dateert van vlak na de periode van de Trechterbekerperiode en duurt tot halve weg de Bronstijd (plm. 1000 v. Chr.).

Hier gaat het om de oudste grafheuvels, dus heuvels uit de Nieuwe Steentijd (Neolithicum), met name uit de Standvoetbekerperiode, plm. 2200 v. Chr. De naam zegt het al weer: de potten die de doden meekregen hadden een slaak profiel met een klein 'voetje'. Deze potten waren alleen van boven rondom versierd met een soort touwindrukken. Vandaar dat men ook wel van 'touwbekers' spreekt.

Algemeen wordt aangenomen, dat het bij deze Standvoetbekerperiode om nieuwe emigranten ging: krijgshaftige herdersstammen, die met hun kudde door het land zwierven.

Waren de hunebedden collectieve graven, deze heuvels waren bedoeld voor slechts één persoon. De begraving vond plaats in een kuil in de grond, waar men vervolgens een zandheuvel over opwierp. Ze werden liggend op de zijde begraven, met opgetrokken knieën, meestal in een oost-west richting. De doden kregen niet alleen potten mee, maar ook doorboorde stenen hamers, die vaak strijdhamers worden genoemd en gewone bijlen van (vuur)steen. Daarnaast lange schilfers van vuursteen, die men klingen noemt en vaak zeer scherp zijn. Als men al deze attributen in één heuvel vindt, zal het wel om een mannengraf gaan.

Vrouwen kregen naast een beker hooguit een klein voorwerpje (vuurstenen mesje) mee. Waarschijnlijk werden de mannen op de rechterzijde neergelegd met het hoofd naar het westen en de vrouwen op hun linkerzijde met het hoofd in het oosten: beiden dus naar het zuiden 'kijkend'.

Van deze doden is bij opgravingen meestal slechts een flauwe verkleuring, een 'schaduw' teruggevonden: een lijksilhouet, tot stof wedergekeerd!

Er bevindt zich in dit bos ook nog een gereconstrueerd hol, dat oorspronkelijk in de Tweede Wereldoorlog dienst deed als schuilplaats voor onderduikers. Voor deze onderduikers was het een soort gevangenis, omdat ze zich zeker niet buiten het bos konden begeven. Een uitzondering vormde de eerste week van december 1943, toen drie van hen, verkleed als Sinterklaas met twee Zwarte Pieten door Emmen paradeerden en daarbij tal van vrienden ontmoetten. De Duitsers

wachtten zich er wel voor om Sinterklaas om zijn Ausweis te vragen! Hoewel door regelmatige verplaatsing van het hol, de 'bewoners' door de Duitsers niet zijn gesnapt, is Bertus Zefat, die om zo te zeggen aan de wieg van het hol had gestaan en de onderduikers ook steeds van het nodige voorzag, op 27 juli 1944 door de Duitsers opgepakt en over de onderduikers in het Valtherbosch ondervraagd. Hij heeft echter niets losgelaten, maar werd toen wel vlak bij zijn huis doodgeschoten.

Een eenvoudig monument herinnert nog aan dit hol.
[wordt vervolgd]

*
* *
*

NOOT (NOOD?) VAN DE PENNINGMEESTER

Hierbij nogeens het vriendelijke verzoek om de contributie voor 1995 over te maken - voorzover U dat nog niet hebt gedaan. U weet waarschijnlijk nog, dat we hebben afgesproken, dat de penningmeester vanaf 1 mei 'administratiekosten' ten bedrag van f 2,50 in rekening mag brengen. Ons rekeningnummer bij de Emmer Rabo-bank is 1044.68.815 en het gironummer van de bank is: 816267. De leden betalen f 25,- voor 1995 en andere leden op hetzelfde postadres betalen f 10,-. Overschrijving onder vermelding van 'contr. 95' Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe te Emmen. Hartelijk dank!

*
* *
*

UITNODIGING

Op **VRUJDAG, 21 APRIL** hopen we onze volgende bijeenkomst te houden. Plaats: Het wijkgebouw, Meerstraat 8, Emmen.
Aanvang: acht uur.

Mevr. T. Van Wieren-Bosklopper zal vertellen over haar boek **Hillechie, een leven**.

In de pauze is er gelegenheid om historische materiaal van de dierentuin te bekijken (posters, folders, prentbriefkaarten e.d.).

TOT ZIENS op 21 april a.s.